

УДК 332.1+ 364.4:614.2

JEL Classification: P46, I15, R11

DOI: <http://doi.org/10.34025/2310-8185-2023-2.90.02>

Василь Кифяк, д.е.н., професор,

<https://orcid.org/0000-0001-7632-5248>

Ларуса Тимофті, магістр,

Чернівецький торговельно-економічний інститут ДТЕУ,

м. Чернівці

ФАКТОРИ І УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СОЦІАЛЬНО-МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ У РЕГІОНІ

Анотація

Актуальність. Постановка проблеми. В умовах реформування системи охорони здоров'я України та збільшення кількості приватних медичних установ актуалізується проблема конкурентоспроможності медичних послуг. Формування ринку соціально-медичних послуг сприяє виникненню нових взаємовідносин у сфері охорони здоров'я. Підвищення конкурентоспроможності соціально-медичних послуг напряму пов'язано з формуванням та розвитком людського капіталу, що забезпечується комплексним та якісним медичним обслуговуванням. Соціально-медичні послуги є абсолютно пріоритетними для збереження здоров'я та життя споживача, на відміну від інших соціальних послуг (освіта, спорт тощо), від яких споживач може відмовитися.

Дослідження переліку, видів, функцій соціально-медичних послуг у регіоні, встановлення переваг й оцінки послуг є актуальною проблемою, яка потребує вирішення.

Мета дослідження полягає у визначенні видів і типів вищезгаданих послуг, їх функціонального призначення та конкурентоспроможності, встановленні їхніх переваг, а також у визначенні головних чинників, що впливають на розвиток конкурентного середовища. **Методологія.** Теоретичною і методологічною основою написання статті стало законодавство України, праці вітчизняних й іноземних науковців, методи аналізу та синтезу, опитування та порівняння.

Результати дослідження. На основі аналізу соціально-медичних послуг, що надаються медичними установами в регіоні, у статті визначено їх перелік та класифіковано їх за видами, типами, функціональним призначенням та іншими ознаками. На прикладі Глибоцької територіальної громади встановлено переваги окремих суб'єктів господарювання, що надають соціально-медичні послуги, та здійснено оцінку якості послуг КНП «Центр ПМСД Глибоцької селищної ОТГ». Визначено

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

основні чинники, що впливають на конкурентне середовище, та виокремлено проблеми розвитку конкуренції на ринку соціально-медичних послуг у регіоні.

Практичне значення. Створення умов формування конкурентного середовища, становлення і розвиток конкурентоспроможності соціально-медичних послуг — ефективний інструмент якісних змін у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: фактори, переваги, соціально-медичні послуги, конкурентоспроможність, оцінка, якість, конкурентне середовище.

Кількість джерел: 8.

Vasyl Kyfyak, Doctor of Economic Science, Professor,
<https://orcid.org/0000-0001-7632-5248>

Larysa Tymofti, Master,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of SUTE, Chernivtsi

FACTORS AND CONDITIONS FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF SOCIAL AND MEDICAL SERVICES IN THE REGION

Summary

In the conditions of the reform of the health care system of Ukraine and the increase in the number of private medical institutions, the problem of the competitiveness of medical services has actualized. Formation of the market of social and medical services contributes to the emergence of new relationships in the health care sphere. Increasing the competitiveness of social and medical services is directly related to the formation and development of human capital, which is provided by comprehensive and high-quality medical care servicing. Social and medical services are an absolute priority for preserving the consumer's health and life, unlike other social services (education, sports, etc.), which the consumer can refuse from.

Research of the list of social and medical services in a particular region, their types and functional purpose, establishing advantages and evaluating services is an urgent problem that needs to be solved.

The purpose of the study is to determine the types and kinds of social and medical services, their functional purpose and competitiveness, to establish the advantages and evaluation of social and medical services, as well as to determine the main factors affecting the development of the competitive environment. As the theoretical and methodological basis of writing the article the authors used the legislation of Ukraine, the works of Ukrainian and foreign scientists, methods of analysis and synthesis, survey and comparison.

In the article, based on the analysis of social and medical services provided by medical institutions in the region, a list of such services is defined as well as classified by types, kinds, functional purpose and other characteristics. On the example of the Hlyboka

territorial community, the advantages of individual business entities providing social and medical services were determined. Also, the quality of services of the Communal Non-profit Enterprise "Centre for Primary Medical and Sanitary Care of Hlyboka Rural United Territorial Community" was assessed. The main factors affecting the competitive environment were identified and the problems of competition development in the market of social and medical services in the region were highlighted.

Creation of conditions for the formation of a competitive environment, establishment and development of the competitiveness of social and medical services is an effective tool for qualitative changes in the health care sphere.

Keywords: factors, advantages, social and medical services, competitiveness, assessment, quality, competitive environment.

Number of sources – 8.

Актуальність. Постановка проблеми. В умовах реформування системи охорони здоров'я України та збільшення кількості приватних медичних установ актуалізується проблема конкурентоспроможності медичних послуг. Формування ринку соціально-медичних послуг сприяє виникненню нових взаємовідносин у сфері охорони здоров'я. Підвищення конкурентоспроможності соціально-медичних послуг напряму пов'язано з формуванням та розвитком людського капіталу, що забезпечується комплексним і якісним медичним обслуговуванням.

Соціально-медичні послуги є пріоритетними для збереження здоров'я та життя споживача, на відміну від інших соціальних послуг (освіта, спорт тощо), від яких споживач може відмовитися. Детальне дослідження переліку медичних послуг в окремо взятому регіоні є актуальною проблемою, яка потребує вирішення.

Метою статті є встановлення переваг соціально-медичних послуг, визначення видів та типів соціально-медичних послуг, їх функціонального призначення та конкурентоспроможності, а також головних чинників, що впливають на розвиток конкурентного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою конкурентоспроможності соціально-медичних послуг займались багато зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема: D. Fasenfest [1], R. Bali

[2], З. Лободіна [3], Є. Малік, Д. Малік [4], Г. Андрощук, С. Шкляр [5], О. Гадомська, В. Подворчанська [7], І. Кичко, А. Холодницька, Н. Петрук [8], Ю. Урсакій [9] та багато інших.

D. Fasenfest, визначаючи завдання соціально-медичних установ, вказує на організацію догляду за клієнтами, надання медичної допомоги, створення морально-психологічного мікроклімату, здійснення заходів, спрямованих на соціально-трудова реабілітацію та проведення культурно-масової роботи [1]. R. Vali визначає функції соціально-медичних послуг, до яких відносить не тільки лікування клієнтів та здійснення комплексу реабілітаційних заходів, але й організацію раціонального харчування громадян з урахуванням їхнього віку та стану здоров'я, побутового обслуговування та догляд за ними [2]. Окремі вчені (Г. Андрощук, С. Шкляр) вказують на те, що конкурентне законодавство охоплює лише норми, спрямовані на протидію проявам недобросовісної конкуренції [5, с. 6].

Водночас, у статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» визначено, що конкуренція – це «змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [6].

Характеризуючи медичну реформу, суть якої – «гроші йдуть за пацієнтом», О. Гадомська та В. Подворчанська вказують, що «видатки на медицину можуть бути спрямовані як у комунальні заклади охорони здоров'я, так і у приватні медичні клініки. Комунальні заклади охорони здоров'я мають поступово виходити в площину конкурентного середовища та змагатися за пацієнта, у тому числі з приватною медициною» [7].

Водночас визначення чинників та умов, що впливають на підвищення конкурентоспроможності соціально-медичних послуг та розвиток конкурентного середовища в регіоні, потребують подальших досліджень.

Результати дослідження. Пріоритетним напрямом діяльності галузі охорони здоров'я є реорганізація її структури, спрямованої на розвиток первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини, удосконалення організації надання медичної допомоги міському і сільському населенню, наближення її до кожної сім'ї, покращення ефективності медичного обслуговування при раціональному використанні наявних ресурсів.

Враховуючи те, що згідно з Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» з 1 січня 2018 року запроваджено «реалізацію державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій для первинної медичної допомоги у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» [10], конкуренція на ринку медичних послуг, яка характеризується як процес взаємодії споживачів та постачальників медичних послуг, почала зростати.

На прикладі КНП «Центр ПМСД Глибоцької селищної ОТГ» здійснено аналіз соціально-медичних послуг, які надаються Центром, та встановлено, що до них відноситься досить широкий спектр послуг, який може бути класифікований за різними ознаками:

- 1) **за видами:** на *прості* послуги, що надаються лікарем пацієнту; *складні* послуги – це дві і більше послуг, що доповнюють одна одну; *комплексні*;
- 2) **за типами:** на послуги швидкої допомоги, амбулаторні, денного стаціонару, стаціонарні на дому, профілактичні, реабілітаційні та ін.;

- 3) **за функціональним призначенням:** на лікувально-діагностичні послуги, профілактичні, відновлювальні, послуги галотерапії, психоемоційного розвантаження, транспортні тощо;
- 4) **за умовами надання:** на амбулаторні, денного стаціонару, стаціонарні на дому та ін.;
- 5) **за рівнем надання:** первинні.

Базуючись на наведеній вище класифікації та аналізі соціально-медичних послуг, що надаються КНП «Центр ПМСД Глибоцької селищної ОТГ», можемо зазначити, що ці послуги розглядаються як комплекс елементів і процесів, що динамічно розвиваються, мають певну послідовність та залежать один від одного.

Конкурентне середовище Глибоцької територіальної громади характеризується, насамперед, кількістю суб'єктів, що надають соціально-медичні послуги та здійснюють подібні види діяльності. На території Глибочини функціонують, крім КНП «Центр ПМСД Глибоцької СОТ», КНП «Районний центр ПМСД Кам'янецької ОТГ», КНП «Волоківська сільська АЗПСМ» та ФОП Збержевський.

Дослідження та порівняння соціально-медичних послуг, що надаються різними суб'єктами у регіоні, свідчить про відсутність комплексного підходу до надання медичних послуг. Так, зокрема, не всі медичні заклади районного центру ПМСД Каменецької ОТГ укомплектовані аналізаторами та 12-канальними ЕКГ-апаратами, хоча мають у закладі УЗД-апарат, що є їх перевагою. ФОП Збержевський також має в закладі апарат УЗД-діагностики, але не розгорнуті ліжка денного стаціонару, крім того, заклад працює за п'ятиденним робочим тижнем. У КНП «Волоківська АЗПСМ» відсутні аналізатори та 12-канальні ЕКГ-апарати.

Здійснення такого аналізу дозволило визначити переваги КНП «Центр ПМСД Глибоцької селищної ОТГ», до яких відносяться:

1. Лабораторні дослідження. Всі структурні підрозділи центру укомплектовані сучасними автоматичними гематологічними та

сечовими аналізаторами, а Глибоцька селищна АЗПСМ – ще й біохімічним аналізатором. Це дає змогу повністю забезпечити лабораторні обстеження своїми силами та на місцях надання первинної медичної допомоги.

2. Функціональні методи обстеження. Всі амбулаторії оснащені 12-канальними ЕКГ-апаратами, що мають перевагу над 3- та 6-канальними апаратами (електрокардіограми є більш інформативними).

3. З 2019 року на території центру облаштована та функціонує на повну потужність соляна кімната. Галотерапію безкоштовно, за призначеннями сімейних лікарів, отримують всі пацієнти, які підписали декларації з лікарями центру. Цей немедикаментозний метод лікування допоміг залучити і пацієнтів з інших громад та збільшити сімейним лікарям відсоток підписаних декларацій, що дозволило збільшити фінансування з НСЗУ. Соляна кімната – єдина в Чернівецькій області серед закладів охорони здоров'я первинної мережі.

4. На території закладу завершується облаштування кімнати психоемоційного розвантаження для пацієнтів з психоемоційними розладами, зокрема поранених воїнів, які знаходяться на реабілітації, членів їхніх родин та тимчасово переміщених осіб.

5. Всі амбулаторії центру працюють за шестиденним робочим тижнем, в т. ч. і денні стаціонари, де всі пацієнти мають змогу майже безперервно отримувати різні маніпуляції.

Як відзначає Г. Рожков: «Знання конкурентних переваг будь-якого учасника ринку медичних товарів і послуг лежить в основі розробки ним форм і методів ведення конкурентної боротьби, адекватних реальній ринковій ситуації і власним можливостям» [11, с. 91].

Розглядаючи конкурентні переваги як наявність певних характеристик соціально-медичних послуг, які є кращими порівняно з іншими, можемо зробити такий висновок:

конкурентоспроможність соціально-медичної послуги є сукупністю якісних та кількісних її характеристик, а також характеристик лікувально-профілактичної установи, що її надає та формує переваги таких послуг на ринку, сприяючи задоволенню потреб пацієнтів у цьому виді послуг. При цьому конкурентоспроможність соціально-медичних послуг на конкурентному ринку можна визначити, лише порівнюючи з подібними послугами конкурентних суб'єктів на ринку. Водночас, станом на сьогодні відсутні єдині методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності соціально-медичних послуг, які враховують специфіку сфери охорони здоров'я, специфічність послуг та характеристику споживача.

Вважаємо, що конкурентоспроможність соціально-медичних послуг залежить від унікальності пропонованих послуг, їх винятковості, прийняттого для споживача ціноутворення, широкого асортименту, гарантії якості, високої культури обслуговування тощо.

Невід'ємним елементом аналізу розвитку конкурентного середовища в регіоні є оцінка якості соціально-медичних послуг. Ключовими особливостями оцінки конкурентоспроможності медичної послуги є те, що об'єкт оцінки – діяльність організації (лікувально-профілактичного закладу), яка надає соціально-медичні послуги. Крім цього, оцінка конкурентоспроможності медичної послуги пов'язана з визначенням якості процесу її надання та технології обслуговування. І головна особливість у тому, що заключна оцінка проводиться безпосередньо пацієнтом. Це підтверджують українські науковці, зазначаючи, що «конкуренція на ринку медичних послуг є певним набором взаємовідносин суб'єктів, який срямований на досягнення позитивного результату, що характеризує якість медичної послуги» [11, с. 90].

За результатами проведеного дослідження якості соціально-медичних послуг, що надавалися КНП «Центр ПМСД Глибоцької

селищної ОТГ» станом на 01.05.2023 року, споживачі (пацієнти), які уклали угоди з КНП, оцінили якість цих послуг таким чином:

23 % серед опитаних мешканців смт Глибока – на рівні «вище середнього»;

46% – на «середньому» рівні;

31% – «нижче середнього».

Порівняння показників якості надання соціально-медичних послуг за 2020–2023 роки підтверджує тенденцію до збільшення чисельності споживачів соціально-медичних послуг, які оцінюють їхню якість на «середньому» та рівні «вище середнього».

Таким чином, визначення переліку соціально-медичних послуг та їх класифікація, встановлення кількості суб'єктів, що надають зазначені послуги, оцінка якості послуг КНП «Центр ПМСД Глибоцької селищної ОТГ» та порівняння з іншими суб'єктами – все це разом сприяло визначенню головних чинників, що впливають на розвиток конкурентного середовища. Тож такими чинниками стали:

- показники, що характеризують кількість суб'єктів, які надають соціально-медичні послуги;

- показники, котрі характеризують перелік соціально-медичних послуг;

- оцінка якості соціально-медичних послуг;

- доступність та наявність сучасного обладнання;

- вартість соціально-медичних послуг;

- рівень кваліфікації кадрів.

Важливо зазначити, що потенціал розширення переліку соціально-медичних послуг у КНП «Центр ПМСД Глибоцької селищної ОТГ», підвищення їхньої якості та рівня кваліфікації кадрів використовується неповною мірою. Як відзначають В. Кифяк та О. Кифяк, однією з умов посилення конкурентоспроможності соціально-медичних послуг є ефективне використання рекреаційних можливостей регіону [12]. Так, наприклад, згідно з Реєстром природних мінеральних вод у Чернівецькій області та висновків

Українського науково-дослідного інституту медичної реабілітації та курортології МОЗ України, на території Глибоцької громади знаходиться джерело мінеральної води «Маморницьке» (М 0,8–1,2 г/л, гідрокарбонатна, кальцієво–магнієво–натрієва, кальцієво–натрієво–магнієва) та джерело «Черепківське» (М 0,2–0,6 г/л, хлоридно-гідрокарбонатна, магнієво-кальцієва) [13, с. 43; 14, с. 36], використання яких може значно розширити перелік соціально-медичних послуг та покращити здоров'я мешканців громади.

Характеризуючи конкурентне середовище, необхідно зазначити, що за останні три роки кількість конкурентів у Глибоцькій територіальній громаді незначно збільшилася, перелік та якість соціально-медичних послуг зросли, а ринок можна віднести до категорії «помірної конкуренції».

Водночас, стан конкуренції на ринку медичних послуг у регіоні залишається складним та не прогресуючим, оскільки невелика кількість суб'єктів, що надають соціально-медичні послуги, багато питань конкурентної взаємодії організацій охорони здоров'я залишаються невирішеними, зокрема недостатнє фінансування медичних послуг, брак коштів на просування послуг і, нарешті, висока вартість кредитів для малого бізнесу. Як зазначають науковці: «Конкурентоспроможність залежить від вміння маркетологів та менеджерів організувати збалансоване використання ринкових можливостей та внутрішніх ресурсів» [15].

Висновки. Аналіз надання соціально-медичних послуг та визначення головних чинників, що впливають на підвищення конкурентоспроможності соціально-медичних послуг у регіоні, свідчить про розвиток малого і середнього підприємництва у сфері медичних послуг, створення відповідних умов для зростання конкуренції та формування конкурентного середовища. Незважаючи на складну економічну ситуацію та війні дії,

збільшується перелік соціально-медичних послуг, покращується їх якість, підвищується рівень кваліфікації медичних працівників.

Водночас, підвищення конкурентоспроможності соціально-медичних послуг та їхні конкурентні переваги забезпечуються не тільки ринковими умовами, але й правовими, економічними, організаційними та іншими аспектами, що потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Fasenfest D. Engaging social justice: critical studies of 21 st century social transformation. *BRILL*. 2009. 350 p.
2. Bali R. Healthcare knowledge management: advances and successes. *Springer*. 2007. 280 p.
3. Лободіна З. Механізм ринку медичних послуг України в сучасних умовах. *Наукові записки*. Тернопіль. Національний пед. університет. Серія: економіка. 2005. №18. С. 80-84.
4. Малік Є, Малік Д. Моделі організації систем фінансування охорони здоров'я, прийнятність їх для України. *Ринок цінних паперів України*. 2006. №5-6. С. 25-30.
5. Андросук Г. О., Шкляр С. В. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції. Київ: Юстініан, 2012. 472 с.
6. Про захист економічної конкуренції : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 12. Ст. 64 (із змінами).
7. Гадомська О. та Подворчанська В. Особливості медичної конкуренції: світовий досвід і українські реалії. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/how_state_aid_can_impact_the_competition_in_the_ukrainian_medical_services_market/ (дата звернення 29.02.2023).
8. Кичко І. І., Холодницька А. В., Петрук Н. В. Соціальна ефективність формування конкурентного середовища на ринку надання медичних послуг: економічні та екологічні засади. *Інноваційна економіка*. 2021. № 7-8. С. 26-31.
9. Урсакій Ю. А. Удосконалення управління конкурентоспроможністю підприємств на засадах якості життя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 16. С. 92-96.
10. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 5. Ст. 31 (із змінами).
11. Рожков Г. С. Особливості конкуренції на ринку медичних товарів і послуг України. *Економіка та держава*. 2010. № 6. С. 90-92.
12. Кифяк В. Ф., Кифяк О. В. Рекреаційна спеціалізація як умова посилення конкурентоспроможності регіону. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2009. Випуск 12 (103). С. 157-161.
13. Сила природи. Рекреаційний потенціал Чернівецької області. Чернівці, 2023. 43 с.
14. Чернівецька область: природні лікувальні ресурси та рекреаційний потенціал розвитку : колективна монографія. Одеса : ДУ «Укр. НДІ МР та К МОЗ України», 2022. 106 с.
15. Вдовічена О. Г., Дюгованець О. М., Чернова І. В. Digital-маркетинг як інструмент ефективності та конкурентоспроможності сучасного бізнесу: особливості та перспективи впровадження в Україні. *Інвестиції : практика та досвід*. 2022. № 2. С. 81-87.

References:

1. Fassenfest, D. (2009). Engaging social justice: critical studies of 21 st century social transformation. *BRILL*. 350 p.
2. Bali, R. (2007). Healthcare knowledge management: advances and successes. *Springer*. 280 p.
3. Lobodina, Z. (2005). Mechanism of the medical services market of Ukraine in modern conditions. *Naukovi zapysky [Proceedings]*. Ternopil National Ped. university. Series: economy. No. 18, pp. 80-84 (in Ukr.).
4. Malik, E., Malik, D. (2006). Organizational models of healthcare financing systems, their acceptability for Ukraine. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy [Securities market of Ukraine]*, no. 5-6, pp. 25-30 (in Ukr.).
5. Androschuk, G.O., Shklyar, S.V. (2012). *Konkurentne pravo: zakhyst vid nedobrosovisnoi konkurentsii [Competition law: protection against unfair competition]*. Justinian, Kyiv, 472 p. (in Ukr.).
6. On the protection of economic competition, Law of Ukraine (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)]*, no. 12, art. 64 (in Ukr.).
7. Gadomska, O. and Podvorchanska, V. Peculiarities of medical competition: world experience and Ukrainian realities. Available at: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/how_state_aid_can_impact_the_competition_in_the_ukrainian_medical_services_market/ (Accessed 29.02.2023) (in Ukr.).
8. Kychko, I.I., Kholodnytska, A.V., Petruk, N.V. (2021). Social effectiveness of the formation of a competitive environment in the market for the provision of medical services: economic and ecological principles. *Innovatsiina ekonomika [Innovative economy]*, no. 7-8, pp. 26-31 (in Ukr.).
9. Ursakii, Yu.A. (2016). Improving the management of the competitiveness of enterprises on the basis of the quality of life. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Ekonomika i menezhment [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and management]*, issue 16, pp. 92-96 (in Ukr.).
10. On state financial guarantees of medical care of the population, Law of Ukraine (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [Information of the Verkhovna Rada (VVR)]*, no. 5, art. 31 (with changes) (in Ukr.).
11. Rozhkov, H.S. (2010). Peculiarities of competition on the market of medical goods and services of Ukraine. *Ekonomika ta derzhava [Economy and the state]*, no. 6, pp. 90-92 (in Ukr.).
12. Kyfyak, V.F., Kyfyak, O.V. (2009). Recreational specialization as a condition for strengthening the competitiveness of the region. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini [Formation of market relations in Ukraine]*, issue 12 (103), pp. 157-161 (in Ukr.).
13. *Syla pryrody. Rekreatsiynyi potentsial Chernivetskoi oblasti [The power of nature. Recreational potential of Chernivtsi region]* (2023). Chernivtsi, 43 p.
14. *Chernivetska oblast: pryrodni likuvalni resursy ta rekreatsiynyi potentsial rozvytku [Chernivtsi region: natural healing resources and recreational development potential]* (2022). State University "Ukr. Research Institute of the Ministry of Health of Ukraine, Odesa, 106 p. (in Ukr.).
15. Vdovichena, O.H., Diugovanets, O.M., Chernova, I.V. (2022). Digital marketing as a tool of efficiency and competitiveness of modern business: features and prospects of implementation in Ukraine. *Investytsii : praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]*, no. 2, pp. 81-87 (in Ukr.).